

• Realūs ir pramanyti Šiauliai Rimanto Kmitos romane „Remyga“ 2 p.

• Kunigas ir poetas Antanas Strazdas: nuo prisiminimų iki herojiškos biografijos 2 p.

Šventa Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos darbų trejybė

Redakcijos archyvo nuotrauka

Lietuvos Respublikos Seimas 2021 metus paskelbė Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos (1771–1849), kunigo pranciškono, mokslininko, botaniko, žemaičių kalbos rašybos pradininko ir mokslo terminų kūrėjo, pamokslininko, gydytojo, metais.

Šiaulietis kalbininkas, monografijos „Žemaičių kalba ir rašyba“ autorius dr. Juozas Pabrėža kelia prielaidą, jog XIX amžiuje neišspausdinti J. A. Pabrėžos darbai buvo trūkstamas lašas, galėjęs nusverti svarstyklės į žemaičių kalbos pusę, renkantis Lietuvos valstybės bendrinę kalbą.

Kalbininkas, žemaičių kalbos propaguotojas dr. Juozas Pabrėža išskiria tris svarbiausius Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos darbus: botanikos raštus, pamokslus ir žemaičių bendrinę rašomąją kalbą.

Živilė KAVALIAUSKAITĖ

Sukako 250 metų

Apie J. A. Pabrėžos svarbą mokslui ir kultūrai su dr. J. Pabrėža kalbėjomės sausio 15 dieną – per 250-ąją J. A. Pabrėžos gimtadienį.

Nukelta į 3 psl.

Švęta Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos darbų trejybė

Romas BALSINIS/OLIO PHOTO

Paminklo fragmentas kunigui ir vienuoliui pranciškonui Jurgiui Ambraziejui Pabrėžai Kretingoje.

Atkelta iš 1 pl.

Tą dieną, jei ne pandemija, kalbininkas turėjo skirti pranešimą konferencijai Kretingoje. Nusprendė konferencijos organizatoriui nuotoliniu būdu, o nukulti.

„Visi metal paskelbiu J. A. Pabrėžos metais – metal neišbagia su jo gimtadieniu. Esu optimistas, gal metų viduryje galėsime susitikti. Konferencija Kretingoje, pranciškonai vienuolyje, J. A. Pabrėžos gimnazijoje turės visiškią kitokią prasmę, reikšmę, kai galės suvažiuoti žmonės į jo gyvą aplinką, kur jis gyveno, kūrė“, – sako J. Pabrėža.

Ir praėjus daug metų, akcentuoja kalbininkas, J. A. Pabrėžos darbai yra svarbūs, aktualūs.

Du Žemaitijos žuolai

– Šiuos metus Lietuvos Seimas paskelbė Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos metais. Kuo jums ypačinga ši asmenybė?

– Ypačingai malonu nors kažkiek prisiliesti prie įžymiojo žemaičio, Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos, 250 metų sukakties paminėjimo. Ir pats turį gražų sąsąją. Pirmiausia, didžiulioji, kad neišjog šviesulio pavarde, kad mano gimtinė Skuodas yra vieta šalia, vos per keliolika kilometrų, nuo Jurgio Pabrėžos gimtinės, Večių kalnų.

Beje, pabrėžęs Pabrėžą yra gana retoka, daugiavaizė ir paplūstis Skuoda, Kretingos apylinkėse. Gana dažnai ji netaisyklingai kirčiuojama: visiems išskirti paaiškinti, kad taisyklingas kirčiavimas yra pirmas skiemėnis, tai įrodau trimis pagrindiniais faktais.

Visų pirma, taip taria žemaičiai. Antras dalykas, pats Jurgis Pabrėža savo pavarde rašė su dviem „aa“ – „Pabrėžaa“, tai reikiška balsių ilgumą ir pabrėžimą. Trečias dalykas, kas yra naujiena daug kam, kad pavarde kilusi ne nuo žodžių „brėžti“, „pabrėžti“, o nuo vaistinio augalo, kuris tapo ir vadinamas – pabrėža. Atsitiktinis, bet gražus sutapimas, žinant J. Pabrėžos nuopelnus botanikos mokslui.

XVIII amžiaus antroje pusėje Žemaitijos šiaurės vakarų kampė gimė du Žemaitijos žuolai: J. Pabrėža ir S. Daukantas. Įdomu, kad jų gimtinės – Večių (J. Pabrėžos) ir Kablyų (S. Daukanto) kaimai yra visi greta, per 4 kilometrus.

Ilgą laiką S. Daukanto asmenybė kažkiek lyg buvo užgožusi J. Pabrėžą, S. Daukanto vardas šiek tiek plačiau ir garsiau.

– Kodel?

– Viena iš priežasčių galėjo būti ta, kad S. Daukantas turėjo laimės pamarysi savo veikalus išpausdinti, o J. Pabrėža – ne. J. Pabrėžai gyvam esant nebuvo išpausdintas ne vienas darbas ir tik po jo mirties praėjus net 160 metų išpausdintas didysis veikalas.

Svarbu, kad netik šią dieną, bet jau prieš kelis dešimtmečius, buvo suaktyvėjęs prasto aktyvų veikla Kretingos vienuolyje, šie du žuolai – ir S. Daukantas, ir J. Pabrėža, yra artimi ne tik gimtinėms, bet ir savo darbu vertė.

Milžiniški nuopelnai

– J. A. Pabrėžos veiklos svarštas – labai ilgas, kokie jo darbai vertingiausi?

– J. Pabrėža, baigęs Kretingos gimnaziją aukso medaliu, išdėvijo studijuoti į Vilniaus universiteto medicinos. Studijuodamas klasės daugybę kitų dalykų: istorijos, chemijos, fizikos, anatomo-

mijos, teologijos, botanikos, bet likimas taip lėmė, kad universiteto nebaigė. 1794 metais, kaip ir daugelis kitų studentų, išėjo į T. Kosciūsko vadovaujamą sukilimą.

Bet ilgai suklipte nebuvo, tais pačiais metais įstojo į Varnių kunigų seminariją, buvo priimtas į aukštesnį kursą, kaip Vilniaus universiteto rimtų studijų studentas, seminarį baigė labai greitai, per porą metų, ir buvo įšventintas į kunigus.

Jo nuopelnai įvairiose Žemaitijos parapijose, Šiluvėje, Raudenose, Tveruose, Kretingoje, Plungėje, Karoneje, labai daug keliaavo, rinko istorinę, etnografinę medžiagą, botanikos eksponatus.

Vis dėlto reikia pažymėti, kad labai greit nusprendė pabagiėti aktyvų kunigavimą darbu ir įstojo į Kretingos vienuolyną dėl pagrindinės priežasties – kad galėtų atlikti moksliniam darbui.

Istoje į Kretingos vienuolyną, gauso bernardinų ordino mažesniųjų brolių pranciškonų vardą Ambraziejus – nuo to laikas jis vadinamas dviem vardais: Jurgis Ambraziejus.

Jo nuopelnai mokslui, kultūrai yra milžiniški. Norėčiau išryškinti tris.

Pirma, neabejotinai didžiulias J. Pabrėžos nuopelnas yra botanikos raštai, jis yra parašęs apie 50 mokslinių darbų, didžioji jų dalis skirta botanikai.

– Jis ryžosi sukurti tais laikais visiška naują dalyką – botanikos, medicinos terminus – ir pirmasis sukūrė žemaitišką botanikos terminologiją. Unikaliausias, didžiausias jo 8 metų rašęs darbas – 1042 didelių ranka rašytų puslapių veikalas „Taislius augyminių“, jį lietuvių kalba vėrčiamas „Augalių sistema“.

Pats pavadinimas rodo, kad čia – fundamentinis botanikos terminologinis veikalas. Daugybė jo pasitvirtinimų iki šiol išliko botanikos žodynuose, keletą jų linka paminėti: *ragnaurė, plautė, pažiudė, aukšlys, pumpautakšis, ankstarė, tyrtytė* ir daugybė kitų.

Antras dalykas, J. Pabrėža, kunigaudamas Žemaitijos parapijose, buvo pagarsėjęs kaip puikus pamokslininkas, jis parašė net pastorelio šimto labai gyvų, vaizdingų, rauskios kalbos pamoklų, kuriuose užfiksuota daugybė XVIII amžiaus pabaigos–XX amžiaus pirmosios pusės liaudies buitės faktų, papročių, tradicijų, apeigų – ką pats yra užrašęs, tyrinėjęs ir iš tikrų paskaitęs.

J. Pabrėža ištiesi pasirašydamas visus savo pamokslus, jiems labai stropiai nušaudavo, pamok-

slai buvo gana ilgi, kai kurie net 40–50 puslapių ir juos sakė taip karščiai ir įtikinamai (ta raštuose pažymi ne vienas), kad minios žmonių iš visur plaukė jų klausyti.

Mojeiulis Valancius, amžininkas vyskupas, kuris gerai pažinojo ir nemažai yra bendravęs su J. A. Pabrėža, apie jo pamokslus taip rašė: „Žmonės jo pamokslu kaip kokio apaštalo su didžiausia ardo klausiu ir nemaž gausa pelno išgąnau“.

Trečias dalykas, kas man, kaip kalbininkui, žemaičių kalbos pragaugotiui, yra ypač malonus, kad J. A. Pabrėžai tenka ypatinga vieta kuriant ir tvirtinant žemaičių bendrinę rašomąją kalbą.

Pirmiausia reikėtų pažymėti, kad XIX amžius yra labai svarbus žemaitiškio rašto vystymuisi, istoriškai, to meto autorii žemaičių ir vertėjų knygoje ryškiai pradedo vyruoti žemaičių kalba. Pabrėža Jurgis visus savo darbus rašė gimtąja šiaurės žemaičių kretingišką paarne.

– Jo pagrindinis principas buvo labai paprastas – rašyti taip, kaip kalbama. Keli jo rašybos ir kalbos ypatumai: jis rašė šiaurės žemaitiškais būdingus dvibalsius „ou“, „ei“, „douma“, „essou“ ir net tą dažną jo žodį „Dievas“ jis rašė žemaitiškai „Dėivs“. Kas įdomu, jog šią dieną žemaičiai šio žodį retai beitaria senais forma „Dėivs“, dauguma, ir as pats, jau taria „Dievs“.

Rašė dvigarsinius „on“, „ėn“, „dongus“, „švėntas“. Vitorie lietuviški „u“, „dž“, dažnai žymimi žemaitiškai „u“, „d“ – „žemaitiems“, „matiau“, „leid“.

Viena išskirtinusių J. Pabrėžos rašybos ypatybių yra nuoseklus dvigubų raidžių rašymas. Dvigubomis raidėmis buvo žymimi praktiškai visi ilgijai balsiai: „plaukaa“ (plaukai), „ašre“ (astriai), „kviins“ (kmynas), „ceoboo“ (svogūnas). Savo varda rašo „Joorgis“ pavardę „Pabrėžaa“, tai reikiška, kad būtent čia yra ilgijai balsiai ir juos reikia tirti ilgai.

Turbūt neabejojama, kad jis dvigubą raidžių rašymą nusizūrėjo iš finougų kalbų.

Būtiną pažymėti, kad dauguma J. A. Pabrėžos bendražygių, kaip S. Daukantas, M. Valancius, Juo-

zas Čiudla, Dionizas Poška ir kiti, savo rašomuosius kalbos modelius stengėsi kurti tokius, kad tikrų ir žemaičiams, ir aukštaičiams, kad būtų labai prieinamas variantas visai Lietuvai.

J. Pabrėža iš visų to meto žemaičių autorii išsiskyrė tvirtu nusistatymu kurti tokią žemaičių rašomąją bendrinę kalbą, kaip tikrų tik žemaičiams.

Jau tais laikais J. A. Pabrėža pranašiški žvelgė ir suprato, kad dviejų skirtingų kalbių sistemų – žemaičių ir aukštaičių – neįmanoma suplakti, sujungti, kuriant vieną bendrinę kalbą, kaip, sakykime, darė tas pats S. Daukantas ar M. Valancius.

Pagrindas bendrinei kalbai turi būti vienas. J. A. Pabrėža, žinoma, pasirinko žemaitiškąjį.

Ir kas šiandien galėtų pasakyti, kaip kuriant lietuvių bendrinę kalbą buvo svarstę, jei XIX amžiuje dievon šviesa būtų išvydė J. A. Pabrėžos veikalai ir labai svarbi J. Čiudlos žemaičių kalbos gramatika.

– Vis labiau įtikiu, kad laikui nepasirodė svarbius darbai ir buvo tas trūkstantis laikas, galėjęs nuverti svarstykles į žemaičių kalbos pusę, renkančias Lietuvos valstybės bendrinę kalbą.

Svarstykles tuo metu svarstėsi ypač lygiai. XIX amžiaus žemaitiškio raštai buvo ypatingo svorio, ne mažai yra bendravęs su J. A. Poškos, S. Stanevičiaus ir kitų.

Kodėl as taip pradinėjū (ir dabar, man atrodo, daug kas įsitikina), kad žemaičiai turi kalbą – yra atskira sistema su gramatika. Cituoju J. A. Poškos raštą apie kalbą: „Žemaitis nekoment naujo dieu kalbus so lietovio, ne so priso ar latvio. Lietova lai būn Lietova, maištytėne maištytėnos, uo žemaitė žemaitėnos“.

Jis aiškiai pasako, kad jų žemaitiškai kalba, lietuvių, prūsų, latvių – atskiros kalbos ir tie žmonės negali lengvai turpasvęję susišnekti.

Žinoma, yra ir daugiau J. A. Pabrėžos darbų: rašė geografijos vadovėlį, S. Daukanto raštus propagavo, padėjo jam rinkti medžiagą. Daugybė, bet įžvelgiu tris pagrindinius dalykus, kaip aš sakau, šventa Pabrėžos darbų trejybė.

Keista, kad anksčiau apie jį buvo rašai kalbama, rašoma, dabar suvoki, kodel – didelis dalykas, ar darbai išpausdinti, ar ne.

Žmonės – šventasis

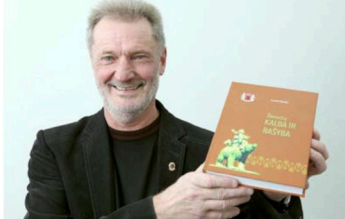
– Nors broliui pranciškonai del Tėvo Ambraziejaus paskelbimo palaiminotųjų rinko medžiagą dar XX amžiaus pirmoje pusėje, oficialiai beatifikacijos ir kanonizacijos J. A. Pabrėža nėra sulaukęs. Bet ir be oficialaus patvirtinimo jis laikomas šventuotuo.

– Ne kartą, lankydamas jo kapą Kretingoje, klausiau žmonių, kas jis toks jums dabar? Dažnas sako: „šventasis“ arba „šventas žmogus“. Betai kas iš paėjusių žmonių įėjusi į botanikos, medicinos pasiekimų ar kad buvo žemaičių raštijos, bendrinės kalbos kūrietas.

Manau, didžiulis dabartinių Kretingos pranciškų nuopelnas, kad per ketelė J. A. Pabrėža, Pastarys ir naujasis paminklas, ir garvė, gimnazija pavadinta, ir vienuolių veikla matoma.

Šiems reikia nuolėti galvą, kad šiandien J. A. Pabrėžai daug kas žinoma ir laikoma mokslininku, šventuotuo, žemaičių kalbos rašybos pradininku.

Siauliotis kalbininkas, monografijos „Žemaičių kalba ir rašba“ autorius dr. Juozas Pabrėža sako, jog Jurgis Ambraziejus Pabrėža pranašiški žvelgė ir suprato, kad dviejų skirtingų kalbių sistemų – žemaičių ir aukštaičių – neįmanoma suplakti, sujungti, kuriant vieną bendrinę kalbą.

Redakcijos archyvo nuotrauka.